

SLOVENŠČINA IN DRUGI JEZIKI – VREDNOTA ALI GROŽNJA? PROGRAMI SLOVENSkih PARLAMENTARNIH STRANK 2008

Mojca Stritar

Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 811.163.6*272:329(497.4)

V prispevku so predstavljena stališča slovenskih političnih strank o slovenščini in drugih jezikih v njihovih programih s parlamentarnih volitev 2008. Liberalnejše stranke sledijo evropskim smernicam in zagovarjajo večkulturnost ter podporo manjšinskim jezikom, konservativnejše pa se osredotočajo na slovenščino kot temelj slovenske identitete in predlagajo ukrepe za njeno zaščito.

politične stranke, politični programi, večkulturnost, ogroženost jezika, manjšinski jeziki

The attitudes of Slovene political parties towards Slovene and other languages can be identified in their programmes from the parliamentary elections 2008 and are presented in this article. The more liberal parties follow EU guidelines and support multiculturalism and minority languages, while the more conservative parties mostly focus on Slovene as the basis of Slovene national identity and recommend measures for its protection.

political parties, political programmes, multiculturalism, endangered language, minority languages

1 Uvod

Večjezičnost in spodbujanje manj rabljenih jezikov sta zapisana v temelj Evropske unije, toda kljub vstopu Slovenije v EU – ali prav zaradi njega – se v slovenskem medijem in političnem prostoru pojavljajo mnenja o ogroženosti slovenščine. Politične stranke so eden od osrednjih akterjev, ki jezikovne smernice EU prilagaja slovenskemu okolju in jih posreduje nacionalni javnosti. Njihova stališča o slovenščini, njenem statusu, infrastrukturi in drugih jezikih pa so pomemben pokazatelj politične volje, ki se kasneje lahko udejani v konkretni jezikovni politiki. Najeksplicitnejše so deklarirane v volilnih programih. Osrednji namen analize programov,

predstavljene v tem prispevku, je bil ugotoviti, kakšna je politična volja slovenskih strank glede jezikov, posebej, kako združujejo promocijo večjezičnosti, ki jo narekuje EU, z zaščito slovenščine kot ključnega elementa slovenstva.¹

2 Analiza programov

V analizo je bilo vključenih 17 programov in sorodnih, na spletnih straneh objavljenih dokumentov enajstih političnih strank, ki so kandidirale na parlamentarnih volitvah leta 2008:² Demokratična stranka upokojenecv Slovenije (DeSUS), Krščansko demokratska stranka (KDS), Liberalna demokracija Slovenije (LDS), Lipa, Nova Slovenija (NSi),

1 Raziskava je bila izvedena v okviru integriranega projekta DYLAN: Language Dynamics and Management of Diversity, ki poteka znotraj 6. okvirnega programa Evropske komisije (FP6), številka pogodbe 028702. Več informacij je na spletni strani: <<http://www.dylan-project.org>>.

2 Akacije, Lista za čisto pitno vodo, Lista za pravičnost in razvoj, Naprej Slovenija, Zelena koalicija in Zelene Slovenije programskih dokumentov niso imele ali pa so bili preskopi, da bi bili vključeni v analizo.

Slovenska demokratska stranka (SDS), Socialni demokrati (SD), Slovenska ljudska stranka (SLS),³ Slovenska nacionalna stranka (SNS), Stranka slovenskega naroda (SSN) in Zares – nova politika. Pregled besedil je zajemal natančno vsebinsko razčlenitev njihovih stališč do jezikovnih vprašanj. Ker pa je glavna funkcija političnega diskurza implementacija ideologije (Škiljan 1996: 53), družbenih in političnih sistemov idej in vrednot določene skupine (Bergoč 2008: 28), tako na ravni vsebine kot v različnih posrednih oblikah, je bila pomembna tudi analiza rabe ideološko zaznamovanih jezikovnih sredstev.

Ob tem je treba opozoriti, da so slovenščina in drugi jeziki posebna tema zgolj v programu NSi, katere član, Janez Dular, je bil vodja Sektorja za slovenski jezik pri Ministrstvu za kulturo in ključni pri sestavljanju Resolucije o nacionalnem programu za jezikovno politiko. Sicer so jezikovna stališča strank v poglavjih o izobraževanju, manjšinah in kulturi vendarle dovolj jasno izražena, da jih lahko razdelimo v tri skupine. Liberalnejše, v Evropo usmerjene stranke poudarjajo večkulturnost in podporo manjšinskim jezikom (LDS, SD, SDS, ZARES), konservativnejše stranke (KDS, NSi, SLS, SNS, SSN) pa so bolj usmerjene v Slovenijo in se osredotočajo na slovenščino, slovensko kulturo in njuno ogroženost.⁴ Tretja skupina strank (DeSUS, Lipa) v zvezi z jeziki v svojih kratkih programih navaja zgolj splošne, politično korektne, a pomensko prazne izjave.

1.1 Slovenščina kot temelj slovenstva

Slovenščino kot temelj nacionalne identitete liberalnejše stranke (LDS, SD, SDS, ZARES) samo omenijo. O njeni infrastrukturi, razvoju ali ogroženosti ne govorijo oziroma se

zadovoljijo z načelnimi predlogi, kakršna sta uveljavljanje jezika prek svetovnega spleta (SD 08: 10) ali podpora pripravi sodobnega slovarja slovenskega jezika (ZARES 08b: 38).

Precej več pozornosti jeziku kot temeljni vrednoti slovenstva namenjajo konservativnejše stranke (KDS, NSi, SLS, SSN), saj naj bi bila od njegove ohranitve, zaščite in razvoja odvisna naša prihodnost v EU (SLS 08: 49). Slovenščina naj ne bi bila omejena na zasebniško životarjenje v folklornem rezervatu, temveč naj bi bila učinkovito sporazumevalno sredstvo in simbolna vrednota slovenske identitete (NSi 08a: 34). »Na sleherni generaciji Slovencev leži odgovornost ohraniti naš narod in našo izročilo vsem bodočim generacijam Slovencev in Zemljanov«⁵ (SSN 08). To pomembno vrednoto naj bi namreč ogrozili globalizacija in tuji jeziki. Poleg funkcionarjev, ki se v mednarodnih evropskih okoliščinah odpovedujejo slovenščini (NSi 08a: 34, KDS 08: 11), naj bi bili za slabo stanje najbolj odgovorni Slovenci sami s premajhno vsakodnevno skrbjo za negovanje jezika in njegovih narečij (SLS 08: 18) ali z odločitvami, kakršna je turistični slogan »I feel Slovenia« (NSi 08a: 34). Razvoj slovenske znanstvene terminologije naj bi močno omejevala raba tujih jezikov na univerzi (SLS 08: 19). Na politični ravni naj bi bili problematični tako preohlapni slovenski predpisi, ki dovoljujejo registracijo podjetij s tujimi imeni, kot tudi prepuščenost evropske jezikovne politike državam članicam (NSi 08a: 35).

Med predlogi za ohranitev in razvoj slovenščine so ustanovitev varuha slovenskega jezika, izključna raba slovenščine v visokem šolstvu, slovenska verska vzgoja v zamejstvu, brezplačen dostop manjšin do časopisov ipd. (SLS 08: 19). Slovincem naj bi bilo zagotovljeno, »da bodo kot državljani in kot porabniki

3 SLS je nastopala v koaliciji s Stranko mladih Slovenije.

4 Poimenovanja liberalne/konservativne stranke se nanašajo zgolj na jezikovna stališča v tem prispevku, saj je splošno razlikovanje med usmeritvami preveč politično zaznamovano. Zato je tudi SDS, ki se politično umešča na desno sredino, po svojih jezikovnih stališčih v analizi uvrščena med liberalnejše stranke.

5 Napake v citatih so del izvornih besedil.

lahko o vseh javnih zadevah govorili in bili informirani v svoji materinščini« (KDS 08: 11), zato se bo stranka KDS zavzemala za »sprejem in uveljavitev zakonskega predloga o javni rabi slovenščine« (prav tam). Ob tem ni pojasnjeno, zakaj trenutni Zakon o javni rabi slovenščine ni ustrezen ali zakaj bi se morala slovenščina razviti zlasti na področjih informacijske tehnologije, podjetništva in turizma. Tudi SLS (08: 18) nakaže pomanjkljivosti zakonske zaščite jezika: »Zakon o slovenskem jeziku je dober, vendar pa ga je potrebno v polnosti in dosledno tudi izvajati, za kar si bo SLS odločno prizadevala.« Precej bolj argumentirani so predlogi stranke NSi, ki meni, da mora Slovenija postati sousmerjevalka evropske kulturne in jezikovne politike, »npr. pri pojmovanju večjezičnosti, prednostnega položaja domicilnega jezika avtohtonih skupnosti« (NSi 08a: 36). Resolucija o nacionalnem programu za jezikovno politiko je uspešen začetek, a bi jo bilo treba še nadaljevati z zakonodajo, ki ne bo dovolila izrivanja slovenščine, z ustrezno vzgojo in izobraževanjem, z znanstvenoraziskovalnim spremljanjem jezika in z razvojem slovenščine na vseh področjih (NSi 08a: 34). Obogatiti bi bilo treba infrastrukturo, gradiva za učenje jezika, podpreti terminološko delo, spletno dostopnost besedil in zbirk ter jezikovnotehnološke projekte (NSi 08a: 35), poleg tega pa proučiti »možnosti za sinhronizacijo tujejezičnih filmov, podpreti ustvarjalce računalniških programov v slovenščini, spremljati rabo slovenščine v organih EZ« (NSi 08b).

2.2 Večkulturnost in manjšine v Sloveniji

Liberalnejše stranke so naklonjene večkulturnosti, ki naj bi bila temeljna značilnost slovenskega prostora (LDS 08: 150), zato je treba hkrati ohranjati lastno identiteto, identiteto manjšin in evropske raznolikosti (SDS 08). Poleg pravic italijanske in madžarske narodne skupnosti v Sloveniji so izpostavljeni Romi, ki jim ZARES (08a: 68) nameni posebno

poglavje. Zavzema se za večjo vključenost romskih otrok v izobraževanje, za romščino kot izbirni predmet in za romske vsebine v učnih načrtih. Ohranjanje jezika in kulture je treba omogočiti tudi nastajajočim skupnostim (LDS 08: 150), predvsem pripadnikom narodov nekdanje Jugoslavije (ZARES 08a: 34). Poskrbeti je treba za uspešno integracijo priseljencev, pomagati migrantom (SD 08: 24) in jim nuditi pomoč v jeziku, ki ga razumejo (ZARES 08a: 67).

Konservativnejše stranke večkulturnost le omenijo in so tudi v povezavi z manjšinami v Sloveniji zelo načelne (KDS 08, NSi 08b), ob tem pa poudarjajo potrebo po zaščiti slovenstva. Omejiti naj bi bilo treba priseljevanje ljudi izven EU in spodbujati integracijo tujcev (NSi 08b), pri kulturnih stikih pa »kaže posebno pozornost posvečati stikom s slovanskimi narodi« (DeSUS 05).

Najbolj desničarski stranki, SNS in SSN, sta izrecno proti večkulturnosti, tujcem in drugim jezikom. SNS, ki v programu omeni »zaščito slovenskih interesov v odnosu do sosedov in znotraj EU; recipročno obravnavanje narodnih manjšin v Italiji in na Madžarskem; integracijo slovenskih zamejcev v gospodarski razvoj Slovenije« (SNS 08a: 6), se do manjšin in sosednjih narodov, posebej Hrvatov, negativno opredeli v izjavi za javnost. Objavljena je bila, ko je poslanec stranke odstranil dvojezično tablo pred vasjo Lokev. Širjenje meje dvojezičnega območja naj bi bilo nesprejemljivo, zanj pa naj bi bili odgovorni tudi Slovenci: »Obnašamo se kot narod hlapcev, ki jim je malo mar za pravice Slovenk in Slovencev. Očitno je naša edina skrb biti všečen Evropi« (SNS 08b).

Še radikalnejša je SSN. Načeloma sicer zagovarja obstoj različnih narodov, a se hkrati izrecno opredeli proti EU in večkulturnosti v Sloveniji:

Mešanje različnih kultur prinaša uničenje prvotnih kultur. Na zemlji obstajajo takšna področja npr. v Avstraliji, ZDA, Argentini, Mehiki,

Kitajski, Indiji in še kje. V SSN nismo za to, da bi tudi Slovenija postala nekakšna multikulturalna država in do tega imamo kot Slovenci vso pravico. Nočemo postati manjšina v lastni deželi, kot se je žal prepogosto zgodilo številnim prednikom v naši narodni zgodovini. (SSN 08)

Pri pravicah italijanske in madžarske manjšine v Sloveniji so za recipročnost, druge manjšine pa »ne obstajajo in po mnenju SSN ne morejo oz. ne smejo nastati, saj zakonito in nezakonito ekonomsko priseljevanje, nista in ne smeta biti podlaga za pridobitev statusa manjšine, ali posebnih pravic« (SSN 08). Prizadevati naj bi si bilo treba zgolj za nujne migracije in za čim hitrejšo integracijo tujih državljanov, ki ne smejo biti privilegirani. Stanje naj bi bilo »več kot zaskrbljujoče, saj Slovenci predstavljamo le še 83 odstotkov prebivalstva RS«, kar že »meji na katastrofo« (SSN 08). Posebej problematična naj bi bila prevlada moških med ekonomskimi migranti, zato bi bilo treba njihovo število omejiti.

2.3 Slovenske manjšine

Vse stranke zahtevajo boljši položaj slovenskih zamejcev in izseljencev, vendar se jim liberalnejše podrobneje ne posvetijo. DeSUS pa v svojem razmeroma skopem programu prav tu uporabi nekoliko krepkejšo formulacijo:

Naše avtohtone narodne manjšine v sosednjih državah so sestavni del našega narodnega telesa. Zato jih bo naša stranka podpirala v njihovih prizadevanjih proti vsem oblikam raznarodovalnih pritiskov in jih spodbujali pri uveljavljanju pravic in možnosti, ki so jim zagotovljene z demokratično ureditvijo njihovih držav ali z mednarodnimi pogodbami. (DeSUS 05: 12)

Največ se s slovenskimi manjšinami ukvarjata SSN in SLS. Slovenci naj bi bili pri naših sosedih »avtohtona manjšina oziroma staro-

selci«, a so najbolj ogroženi in zapostavljeni del narodnega telesa (SSN 08). Delež financiranja iz proračuna naj se ne bi zmanjšal, zamejci naj bi se vključevali v slovenske šole, položaj jezika pa naj bi se zagotovil tudi s televizijo, npr. s tematskimi oddajami o slovenščini in z vidnostjo slovenskega signala v zamejstvu (NSi 08a: 35). Priznati bi bilo treba slovensko manjšino na Hrvaškem (SLS, KDS, NSi), ki naj bi bila »v brezpravnem položaju in zatirana« (SSN 08). Pomemben in enakovreden del naroda naj bi bili slovenski izseljenci (NSi 08b), ki naj bi imeli tudi svoje predstavnike v Državnem zboru (SSN 08).

2.4 Jeziki v izobraževanju

Glede na liberalnejše programe naj bi šola pospeševala »razumevanje, strpnost in solidarnost med vsemi ljudmi, narodi, rasnimi in verskimi skupinami« (ZARES 08a: 23). Prek medkulturnih izmenjav na ravni šolskega sistema naj bi se otroci »ustrezno privajali na življenje v porajajoči se globalni vasi« (SD 08: 22), zato se zavzemajo za učenje tujih jezikov. LDS (08: 77) izpostavi znanje dveh tujih jezikov, kar je vpliv smernic EU,⁶ in učenje sosedskih jezikov, ZARES pa romščino (08a: 68). Konservativnejše stranke o tujih jezikih govorijo malo. Drugi jeziki, odprtost v svet in medkulturni dialog so sicer potrebni, vendar poudarjajo predvsem vraščenost v kulturno izročilo lastnega okolja (NSi 08a: 35).

Več deklarativne pozornosti, a brez uporabljenih predlogov, je namenjene učnemu jeziku v visokem šolstvu. Raba slovenščine naj bi zmanjševala možnosti gostovanja študentov in učiteljev iz tujine, prevladujoči jezik znanosti pa naj bi bila tako ali tako angleščina (prim. Maček 2007). Po drugi strani naj bi dokumenti, sprejeti v zadnjih letih, prinašali »možnost, da bo slovenščina brez poglobljene in načrtovane jezikovne politike izgubila status ustavno

6 Prim. sklepe zasedanja Evropskega sveta, Barcelona, 15. in 16. marec 2002, <http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/71025.pdf>.

in zakonsko zagotovljenega učnega jezika in s tem izgubila pomembno funkcijsko področje: jezik znanosti« (Kalin Golob, Stabej 2007: 88).

Na omenjenem področju liberalnejše stranke podpirajo odprtost univerze za mednarodne stike in izmenjave (SD, SDS, ZARES); univerze morajo »ohranjati slovenščino in razvijati njen znanstveni jezik, zaradi internacionalizacije znanja in vključevanja tujih strokovnjakov v izvajanje študija pa v visokošolskih zavodih uvesti kot učni tudi tuji jezik« (LDS 08: 20). Konservativnejše stranke zavzamejo nasprotno stališče (KDS, NSi, SLS, SSN). Jezik v visokem šolstvu naj bi bil eden od osrednjih problemov jezikovne politike. Ker mora slovenščina pridobiti večjo vrednost, bi bilo treba uvesti predmet strokovno-znanstvena slovenščina (NSi 08a: 12, 34–35). SLS se še ostreje sklicuje na Ustavo in zahteva »spoštovanje 11. člena Ustave RS, ki določa, da je uradni jezik v Sloveniji slovenščina, kar mora veljati tudi za slovenske univerze« (SLS 08: 19). Podobno SSN zahteva izobraževanje izključno v slovenščini, razen v ustavno določenih izjemah in pri študiju tujih jezikov.

3 Sklep

V slovenskih političnih programih je glede jezikovnih stališč očitna polarizacija med liberalnejšimi in konservativnejšimi strankami. Prve sledijo Evropski uniji in razumejo druge jezike kot vrednoto v kulturi, izobraževanju ipd., druge pa poudarjajo predvsem potrebo po zaščiti slovenščine kot ogroženega temelja nacionalne identitete.

Razlike med strankami so opazne tudi v rabi ideološko zaznamovanih jezikovnih sredstev, ki so pogostejša pri razpravljanju o ogroženosti jezika. Za globalizacijo in druge negativne pojave se uporabljajo izrazi *talilni lonec nacionalnih kultur*, *komunikacijska servilnost* (SD), *hudo nasilje* (SSN). S pozitivnimi vrednotami so poleg pogostega *mater(i)nega jezika*, ki metonimično nakazuje sorodstveno

povezanost govorcev jezika in ima tudi konotacijo intimnosti (Stabej 2001: 20), povezani *svetovni preprih*, *čustveno in intelektualno uglajeni posamezniki* (SD), *sobivanje*, *sožitje* (LDS), *izziv in priložnost* (SDS), *negovanje jezika* (SLS), *politično tkivo kompletnega naroda* (NSi) ipd. Stranke skušajo svojo ideologijo posredovati z navidezno strokovnimi argumenti (SSN) ali s sklicevanjem na zgodovinsko ozadje, mite ter verske, politične in kulturne »mučenike« (Vreg 1992: 833), s katerimi legitimizirajo svoje vrednote in ustvarjajo občutek avtoritete (Jowett, O'Donnell 2006: 283). Od osebnosti in dokumentov omenjajo Brižinske spomenike, Trubarja, Zedinjeno Slovenijo, Prešerna in druge utemeljitelje Slovenije kot države (SDS) ali kot večkulturne družbe (SD). Poleg rabe tujk (ZARES) in jezikovnega purizma (NSi) pa je ideološko tudi implicitno argumentiranje, npr. pri enačenju tujih prebivalcev Slovenije s kriminalci:

Potrebno bo zelo omejiti podeljevanje državljanstev za neslovenske rezidente ter namesto dovoljenja za stalno bivanje, uvesti dovoljenje s časovno omejenim bivanjem z možnostjo podaljševanja, podobno kot imajo to urejeno v Švici. To v dobršni meri zmanjšuje kriminaliteto, saj se prejemniki dovoljenja bojijo, da jim zaradi ukvarjanja s kriminalno dejavnostjo naslednjič dovoljenje ne bo več podaljšano. (SSN 08)

Ker politične spremembe spodbujajo ideološke debate o narodu, njegovih vrednotah in nacionalnih ciljih (Vreg 1992: 834), bi bil zanimiv razširjeni pregled programov od leta 1992, ki bi pokazal, kako na stališča v njih vplivajo spremenjene družbeno-politične okoliščine, posebej priključitev Evropski uniji. Vendar pa je načelna politična volja strank zgolj eden od temeljev, ki se na poti do uresničitve v aktivni jezikovni politiki nenehno prilagaja številnim nacionalnim in evropskim jezikovnim, političnim in drugim dejavnikom.

Literatura in viri

- BERGOČ, Simona, 2008: *Slovenski jezik v procesih političnega združevanja/pridruževanja: vloga jezika pri konstrukciji narodne in državne identitete*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Oddelek za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- JOWETT, Garth S., O'DONNELL, Victoria, 2006: *Propaganda and Persuasion*. London, New Delhi: Sage Publications.
- KALIN GOLOB, Monika, STABEJ, Marko, 2007: Strategija univerze ter slovenščina kot znanstveni in učni jezik. *Jezik in slovnost* 52/5. 88-90.
- MAČEK, Peter, 2007: Jezik znanosti in visokošolskega izobraževanja na Slovenskem – osebni pogled. *Jezik in slovnost* 52/5. 109-110.
- STABEJ, Marko, 2001: Spod materinega krila v lastne hlače (materni jezik, državni jezik – med intimnim in javnim). *Materni jezik na pragu 21. stoletja*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, 2001.
- ŠKILJAN, Dubravko, 1996: The processes of ideologization in language. *Along the margins of humanities: Seminar in Epistemology of Humanities*. Ljubljana: ISH Fakulteta za podiplomski humanistični študij. 15-63.
- VREG, France, 1992: Politično prepričevanje in strategija volilnega marketinga. *Teorija in praksa* 29/9-10. 827-838.
- DeSUS 05: *Program DeSUS*, 6. kongres v Ljubljani, 20. 5. 2005: <<http://www.desus.si/?nav=90&blog=6&m=1>>. (Dostop marec 2009.)
- KDS 08: *Program KDS – Krščansko demokratske stranke*: <http://www.skd-novi.si/program_kds.pdf>. (Dostop maj 2009.)
- LDS 07: *Za svobodo posameznika, za blaginjo vseh: Manifest Liberalne demokracije Slovenije. 9. kongres LDS, januar 2007*: <<http://www.lids.si/file/489/manifest.lids.pdf?download>>. (Dostop april 2009.)
- LDS 08: *Prihodnost je v dobrih ljudeh in mladih očeh: Program Liberalne demokracije Slovenije za obdobje 2008-2012*: <<http://www.lids.si/file/37084/prihodnost-je-v-dobrih-ljudeh-in-mladih-oeh.pdf?download>>. (Dostop marec 2009.)
- Lipa 08: *Program politične stranke LIPA*: <http://www.slovenskalipa.si/?page_id=122>. (Dostop maj 2009.)
- NSi 08a: *Cilji 2008-2012*: <http://www.nsi.si/razno/pdf/Volilni_program_NSi_2008_2012.pdf>. (Dostop marec 2009.)
- NSi 08b: *Programska izhodišča*: <<http://nsi.si/programska-izhodic.html>>. (Dostop maj 2009.)
- SD 08: *Slovenija v vrhu sveta: Program socialnih demokratov*: <<http://www.socialnidemokrati.si/file.php?id=166>>. (Dostop marec 2009.)
- SDS 08: *Program*: <<http://www.sds.si/o-stranki-2864/program/>>. (Dostop marec 2009.)
- SLS 07: *Program Slovenske ljudske stranke in resolucije*. 17. 11. 2007: <<http://www.sls.si/bin?bin.svc=obj&bin.id=05D8C507-CC8A-047D-C284-297715B24AD3>>. (Dostop marec 2009.)
- SLS 08: *Volilni program Slovenske ljudske stranke SLS*. Ljubljana, avgust 2008.
- SNS 08a: *Aktualizirana programska izhodišča Slovenske nacionalne stranke pred volitvami v DZ RS 2008*. Brdo pri Kranju, 21. 5. 2005: <<http://www.sns.si/PortalGenerator/document.aspx?ID=527&Action=2&UserID=0&SessionID=271243&NavigationID=559>>. (Dostop marec 2009.)
- SNS 08b: Prijatelj, Srečko, 2008: *Odstranitev dvojezične table v vasi Lokev: Izjava za javnost*, 20. 2. 2008: <<http://www.sns.si/PortalGenerator/document.aspx?ID=408&Action=2&UserID=0&SessionID=289103&NavigationID=576>>. (Dostop april 2009.)
- SSN 08: *Program za razvoj Slovenije*. 10. julij 2008: <http://www.ssn.si/si/index.php?option=com_content&task=view&id=139&Itemid=87>. (Dostop maj 2009.)
- ZARES 08a: *Zares pripravljeni na izzive! Za nov razvojni dogovor, za novo politiko! Predlog programskega dokumenta Zares - nova politika*. Ljubljana, 12. 6. 2008: <http://www.zares.si/wp-content/uploads/program_v60_1206081.pdf>. (Dostop marec 2009.)
- ZARES 08b: *Zares pripravljeni na izzive! Za nov razvojni dogovor, za novo politiko! Programski dokument stranke Zares*. Kranjska Gora, 6. 12. 2008: <<http://www.zares.si/wp-content/uploads/program-zares-zares-pripravljeni-na-izzive.pdf>>. (Dostop marec 2009.)
- ZARES 08c: *Volilni program 2008-2012*: <http://www.zares.si/wp-content/uploads/zares_volilni-program.pdf>. (Dostop april 2009.)